

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

1999

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

1999

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

© Göteborgs universitet 2000

ISSN 1403-4964

Skriften är producerad vid
Institutionen för arkeologi
Göteborgs universitet
Box 200
405 30 Göteborg
Tel: 031 773 46 14
Fax: 031 773 51 82
E-mail: eva.englund@archaeology.gu.se

Ansvarig utgivare
Kristian Kristiansen

Redaktion
Tore Artelius
Eva Englund
Kristian Kristiansen

Grafisk formgivning
Lena Troedson,
Riksantikvarieämbetet UV Väst

Layout
Eva Englund,
Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet

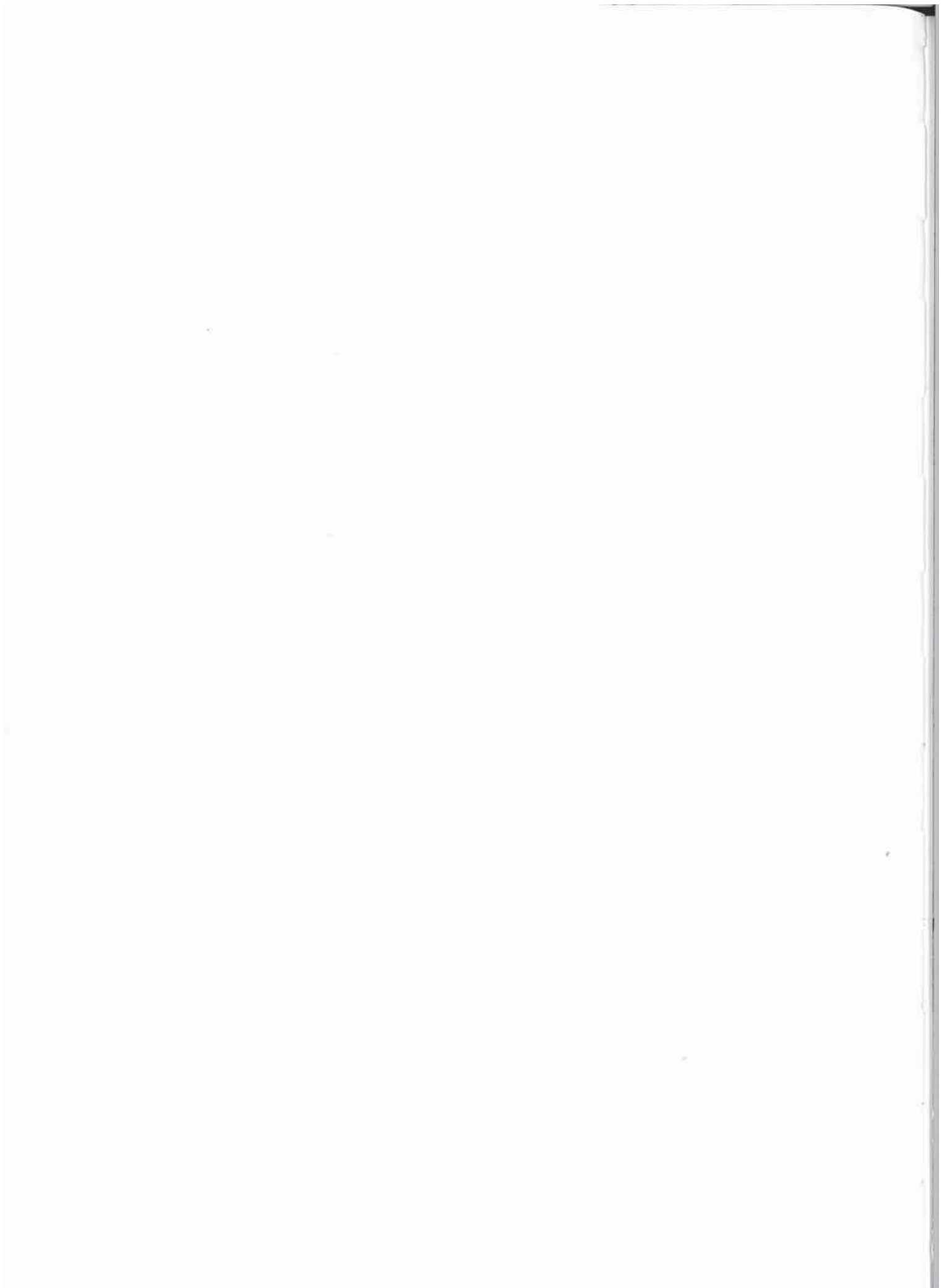
Framsida
Akvarell av Anders Andersson,
Riksantikvarieämbetet UV Väst 1999

Engelsk språkgranskning
Neil Tomkinson

Reproarbete och tryck
Livréna Grafiska AB, Kungälv

Innehåll

”Knatten” – en senmesolitisk boplats med hyddor. Arkeologisk visavi naturvetenskaplig tolkning <i>Glenn Johansson</i>	9
Generaliserad vegetationsutveckling i det bohuslänska kustlandskapets inre del under tidig järnålder <i>Sten Ekman</i>	21
Om en arkeobotanisk analys och långhus från äldre järnålder vid Fjärås Bräcka i Halland <i>Gisela Ångeby & Karin Viklund</i>	33
Allt på samma plats – om 6 000 års bebyggelse på en bohuslänsk bytomt <i>Gundela Lindman</i>	51
Fungi Imperfecti – om en ”svamp” i en halländsk begravningsritual under bronsålderns IV:e period <i>Tore Artelius, Lars Arvidsson, Margareta Ekroth-Edebo & Inger Nyström</i>	65
Hur långt sträckte sig danska kungars makt omkring år 1 000? <i>Carl Löfving</i>	75
Om hällristningar och strandförskjutning i Tanum – en analys <i>Lasse Bengtsson</i>	95
”Den stora gudens runor” Om nazistiska hällristningsexpeditioner i Sydsandinavien på 1930-talet <i>Oscar Ortman</i>	103
Spån och spånkärnor som kronologiska markörer <i>Bengt Nordqvist</i>	113
Att befolka forntiden – människor på järnåldersgården vid Sund <i>Susanne Axelsson</i>	119

Förord

Att följa upp är alltid svårare än att starta upp. Vi är därför glada över att kunna presentera den andra årgången av *"in Situ"* - Västsvensk Arkeologisk Tidskrift, och vill naturligtvis inleda med att å redaktionens vägnar tacka artikelförfattarna. Artiklarna har mycket blandat innehåll och speglar bredden i både den uppdragsarkeologiska och traditionella forskningen i Västsverige. Volymen rymmer bidrag från de numera tre "västsvenska" länen, och är på god väg att nå målsättningen - Att *"in Situ"* skall vara ett gemensamt språkrör för arkeologer vid regionens museer, myndigheter, Riksantikvarieämbetets UV och universitetet.

Några av artiklarna redovisar och diskuterar mycket efterfrågade bebyggelsearkeologiska material - Som bosättningsstruktur i senmesolitikum och hur den sällan identifierade bebyggelsen organiserats i Bohuslän under brons- och järnålder. Några artiklar lämnar bidrag till diskussionen av forsknings- och undersökningsmetodik, och speciellt belyses förhållandet mellan kontext och kunskapstillväxt. En alltid aktuell fråga i Västsverige är naturlandskapets utveckling och inte minst under senare år har rönen kommit att spela stor roll för diskussionen kring de bohuslänska hällristningarnas kronologi. Ett annat aktuellt ämne är vårt förhållningssätt gentemot det arkeologiska materialet, forntidens människor och äldre tiders arkeologi.

Glädjande är att Göteborgs anrika Fornminnesförening fr.o.m. denna utgåva engagerat sig i tidskriftens vidare öden. *"in Situ"* har även i år utgivits med ett generöst bidrag från Lennart J. Hägglunds Stiftelse för arkeologisk forskning och utbildning. Detta är vi mycket tacksamma för.

Kristian Kristiansen

Eva Englund

Tore Artelius

Fungi Imperfecti – om en "svamp" i en halländsk begravningsritual under bronsålderns IV:e period

Tore Artelius, Göteborgs universitet

Lars Arvidsson, Göteborgs stadsmuseum

Margareta Ekroth-Edebo, Göteborgs universitet

Inger Nyström, Stiftelsen Västsvensk Konservatorsateljé

Abstract

In the cremation layer under a large Bronze Age barrow dating from period IV, a rare find of fungi imperfecti was made. The purpose of this paper is to present this find and to place it in a context. The authors also wish to stress the fact that artefacts like these are probably more common than we imagine. It is essential to analyze subtle finds like these "Fungi" if we want to make a more holistic analysis of the complex rituals that occurred in south Scandinavian society in the Bronze Age.

Inledning

I Nordvåra, som ligger strax norr om Värö gjordes sommaren 1995 en utgrävning av en stor gravhög från yngre bronsåldern. Monumentet låg alldeles invid den halländska havstranden och innehöll resterna av tre begravningar. De två äldsta har ur tidssynvinkel säkerligen genomförts i mycket nära anslutning till varandra någon gång under period IV. Begravningarna har varit mycket traditionsbundna och komplext sammansatta ritualer som omfattat en stor kollektiv arbetsinsats. Den äldsta begravningen var en kremation. Den döde har bränts på bål och de brända benen har sedan nogsamt plockats ur detta och lagts ner i en urna som placerats på en tillhuggen och noggrant upp-pallad rombisk stenhäll. Graven täcktes sedan med ett kärnröse som i sin tur kläddes med en mantel av ljungetorvor. En tid senare grävs ett stort schakt genom högens centrum och den dubbla begravningen av en man och en kvinna genomförs. Även denna är en kremation, men nu strös de brända benen istället ut över tre stora hällar som placerats på rad ovanpå den äldre graven.

Till skillnad från andra regioner i Sydkandinavien byggs det gravhögar i Halland under hela den yngre brons-

åldern (Lundborg 1972, 1974, Artelius 1999b) och sammantaget är högen i Nordvåra ett närmast klassiskt exempel på hur samhällselitens gravmonument konstruerades inom hela det sydkandinaviska kulturområdet. Fyndmaterialet i gravhögen var på många vis också klassiskt för dessa begravningar. I anslutning till den andra begravningen, som alltså genomförts kort tid efter den äldsta, fanns fynd som var tydligt daterande; bl.a. återfanns ett miniatyrsvärd med korsformat fäste och den typiska fyndkombinationen av rakkniv och dubbelknapp.

Nu är inte syftet med denna artikel att närmare skärskåda vare sig fynden eller organisationen av dessa två bronsåldersbegravningar. Detta har redan gjorts ur flera synvinklar (Artelius 1999a, Ängeby & Artelius 1999). Istället är målsättningen att redovisa och diskutera ett enda, och istället helt atypiskt fynd som gjordes i det sotiga och kolhaltiga lager som återfanns under hela gravhögen, det lager som utgjorde resterna av den äldsta begravningens likbål.

Det som påträffades såg för våra ögon först ut som resterna av en kvarglömd oljerock eller något annat recent material. Det närmast glänste såsom en vaxad och glatt yta. Men det var inte en modern regnrock; Istället har det

Figur 1 Undersökningsområdet vid Värö i Halland markerat.

Figure 1 The excavation area at Värö in Halland.

Kontexten

Gravhögen låg i en direkt kustmiljö och ett stort antal andra gravmonument finns i omgivningarna. Några hundra meter söder om gravhögen finns den kända miljön vid Åshögen, vilken dokumenterats av både Richardson, Sjöborg och Bexell i äldre tider. Gravplatsen vid gården Åsen utgör en av Hallands "sårade" men ändå klassiska fornlämningslokaler. Här återfinns stora bronsåldershögar direkt på strandbrinken och här finns också rester av ett stort järnåldersgravfält med olika typer av monument så som resta stenar, skeppssättning och flacka stensättningar. På höjderna inåt land finns också ett flertal större rösen. Den aktuella bronsåldershögen var alltså del av en miljö som i ett dåtida sammanhang på alla vis måste ha betraktats såsom ett "heligt landskapsrum" (jfr Brereton 1987). Den hade också ett egennamn, den kallades för "Kungahögen".

Högen var till sin yttre form nästan helt rund samt drygt två meter hög och knappt 14 meter i diameter. Växtligheten på högen kan stå som sammanfattning för hela det halländska strandnära landskapet med vindslitna tallar, enbuskage och hasselsly. Ytan bestod av mossinblandat gräs och hundratal ljungplantor. Marken kring högen var också mycket rik på stora stenblock.

Monumentet hade avplanad topp och i centrum var en försänkning. Högen var uppbyggd kring ett ursprungligen 12 meter i diameter stort och bortåt 1,6 meter högt kärnröse. Röset hade i sin tur konstruerats kring ett stort markfast stenblock. Kärnröset hade en kraterliknande form. Formen har säkerligen uppkommit i samband med den andra begravningen i monumentet, då en större mängd sten och jord avlägsnats för att tre hällar skulle kunna placeras på rad. Ovanpå dessa hällar hade, istället för sten, ett sandigt jordlager, bestående av staplade torvor av ljung, gräs och jord, återfyllts. Högfyllningen bestod

visat sig vara svampmaterial från en s.k. imperfekt svamp ur gruppen *Fungi Imperfectum*, och helt klart är att detta material kan knytas till bronsålderskontexten.

Vår andra målsättning är att påvisa att det ofta även i kontexter som är välbekanta för arkeologer, som denna gravhög, ryms mycket undflyende och till och med hitintills närmast oidentifierade fyndkategorier som har stort kulturhistoriskt informationsvärde. Inte minst har detta visat sig vid olika naturvetenskapliga analyser. Bl.a. har studier av makro- och mikrofossil bidragit mycket till att fördjupa vår kunskap om dessa åldriga begravningars utformning. Själva är vi åtminstone övertygade om att svampar som denna, såväl som helt andra ännu oidentifierade materialkategorier är betydligt mer vanligt förekommande än vi till vardags föreställer oss.

av ett flertal material. Tydligt var att ljunctorvor av sandjord grävts ur de omgivande markerna för att sedan packas på täcklagret av mer ren sand.

Fyndet

Svampen låg i den sydöstra delen av det sotiga lager som återfanns under hela högen. Materialet som vid en första bedömning antogs vara fragment av ett föremål i läder påträffades direkt under rösets stenpackning över en ca halv kvadratmeter stor yta. Det låg i två skikt direkt ovanpå varandra och sammanlagt tillvaratogs 36 fragment. Det kan inte uteslutas att fler fragment funnits. Fragmenten påminde snarast om spillbitar från något slag av läderproduktion.

Fragmenten tillvaratogs på så vis att de direkt i samband med utgrävningen förpackades i den jord som omgav dem vid fyndtillfället. Preparatet fuktades och transporterades sedan till Stiftelsen Västsvensk Konservatorsateljé (SVK) för konservering. De grävdes där åter fram och varje del numrerades och dess position ritades in på plastfilm. För att undvika uttorkning och cellkollaps i materialet sprayades fragmenten med en lösning bestående av vatten och PEG 400 (polyetylen glykol). Ett fragment undantogs dock med tanke på framtida analyser. Samtidigt gjordes försök att "pussla" med fragmenten för att utröna om de bildade "ett begripligt föremål" eller om de saknade partierna kunde ge en bild av vad man möjligen hade skurit ut. Ännu i detta stadium antogs materialet vara läder. Flera fragment föreföll ha passning till varandra och bildade på så vis större formationer. I tre fall tycktes delar från det övre skiktet passa ihop med delar från det undre skiktet. Dessvärre gav ett första samman-

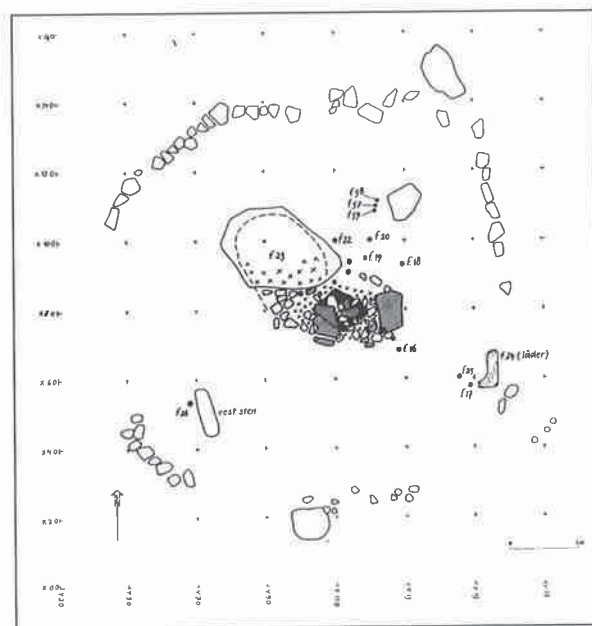
fogningsförsök inga begripliga former som resultat. Fragmenten behöll i våra ögon sin karaktär av spillmaterial.

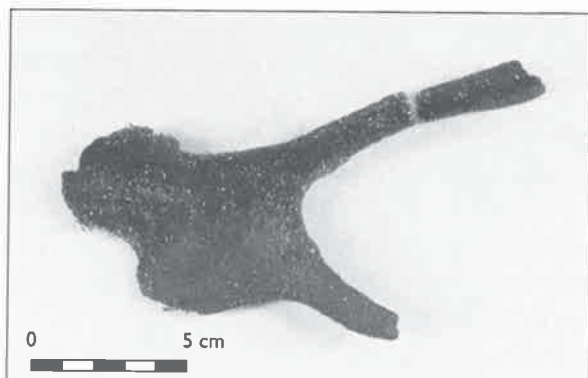
Styckena är intensivt mörkbruna till färgen och relativt flata, i några fall har fragmenten en kantvalk, som om materialet intentionellt här pressats samman. Formerna på fragmenten är mycket varierade och också mjukt rundade i kanterna. Storleken på fragmenten varierar från 10×20 mm till 70×410 mm och tjockleken är i allmänhet så varierande som mellan 2–10 mm.

I fältsituationen hade materialet uppfattats som läderbitar och den närmare materialundersökningen i ateljén påbörjades som sagt därför utifrån samma föreställning. Tanken var att med hjälp av stereomikroskop morfologiskt identifiera och helst bekräfta att fragmenten var tillverkade av läder samt om möjligt också genom narvens utseende identifiera djurart. Inget av detta visade sig vara möjligt. Under stereomikroskop (X10–X50) tedde sig fragmentens båda sidor helt identiska, de bestod alla av samma virrvarr av "trådar" utan någon tydligt synbar riktning eller struktur. Vare sig hårporer eller narvmönster kunde identifieras. Brist på fantasi och möjligen den första tankens ockupation av hjärnan gjorde att vi ett tag

Figur 2 Plan över gravhögen efter det att kärnröset avlägsnats. I mitten är de båda gravarna. I högens sydöstra del är platsen för fyndet av Fungi Imperfecti markerat (F24) (efter Artelius 1999a:35). Ritning av A. Andersson, Riksantikvarieämbetet Uv Väst.

Figure 2 Plan of the King's Barrow. Fungi imperfecti indicated (F24). Drawing by A. Andersson.

Figur 3 Fragment bestående av svamphyfer. Foto I. Nyström SVK.

Figure 3 Fragments consisting of fungal hyphae. Photograph by I. Nyström SVK.

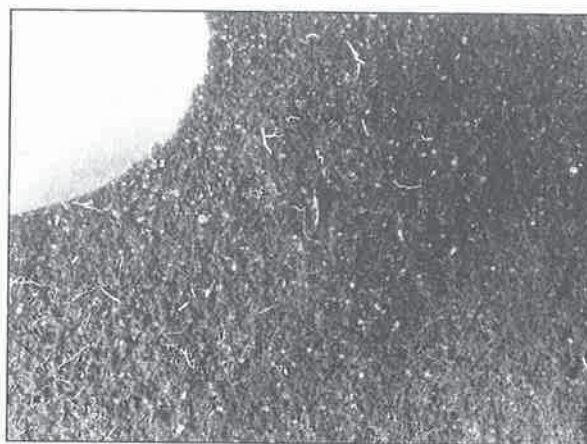
laborerade med idén att vi trots allt hade hittat läder, men ett lädermaterial där narvytan helt enkelt avlägsnats, skurits bort som en del av arbetsprocessen. Frågetecknen kring materialkategorierna skinn och läder kom naturligt nog inte att kunna rätas ut, och bl.a. filtad ull kunde då vara ett alternativt material. En samling prover togs av "trädnarna", och dessa undersöktes med hjälp av ljusmikroskop (X40–X250). Syftet var att detektera ullfibers epidermis dvs. dess yttre skal av fjäll.

Förvåningen var stor när vi insåg att det varken var ullfibrer eller kollagenfibrer från läder utan istället svamphyfer (celltrådar) som låg på objektglaset (se figur 6). Hyferna hade bildat vad man kan kalla en hyfmatta. Provtagning upprepades på flera av fragmenten med samma resultat. Därmed hopade sig frågorna kring det märkliga fyndet.

- Kunde man tänka sig en naturlig förklaring som inte på något vis inbegripit någon mänsklig handling?
- Hade ett annat organiskt material brutits ner och utgjort föda för denna svamps tillväxt?
- Kunde det vara så att svampmaterialet hade deponerats i graven?

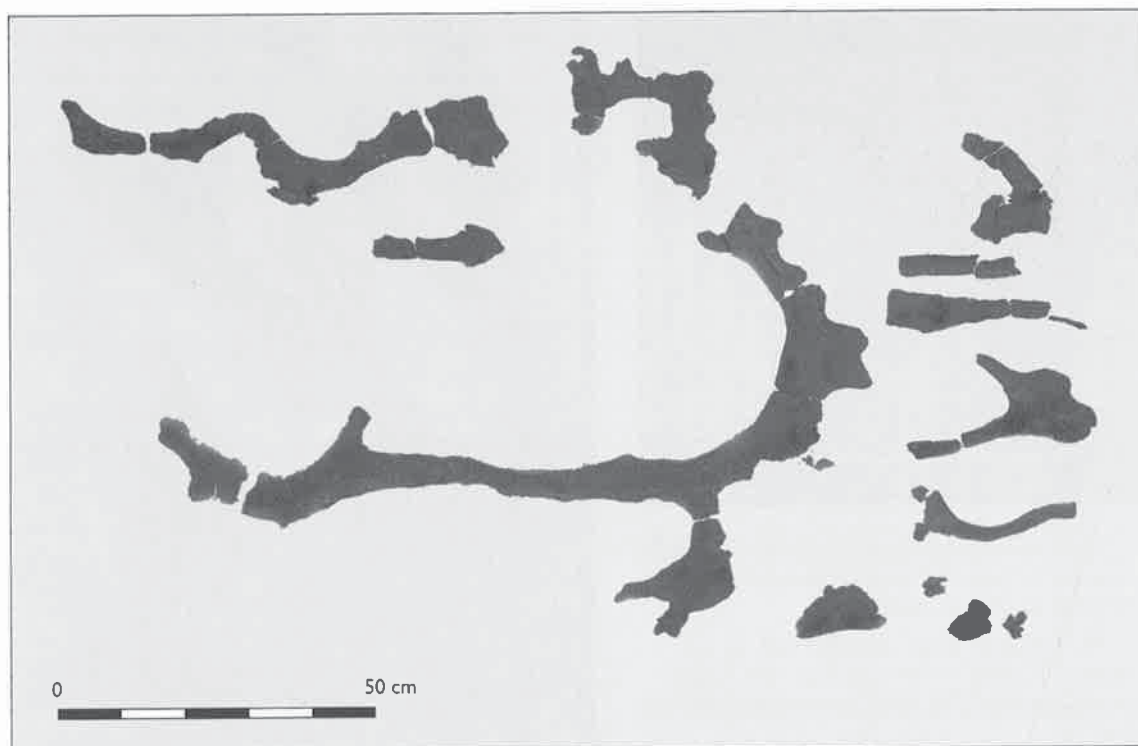
Figur 4 Närbild på svampmaterialets ytstruktur via arbetsmikroskop (X25). Foto I. Nyström SVK.

Figure 4 The surface of a fragment of fungal material seen through the binocular. Photograph by I. Nyström, SVK.

Fragmentens position, dvs. att de endast återfinns på en liten yta och på ett väldefinierat område i graven, att de ligger i två skikt med sand emellan, samt att fragment från de två skikten tycks passa ihop, talar för att det inte kan vara ett naturligt fenomen som tillvaratagits. Dessutom har flera av fragmenten mycket skarpa kanter, som verkligen förefaller skurna. Vid betraktande av kanterna i ljusmikroskop tycks hyferna vara avskurna längs de flata partierna medan de böjer av och löper runt vid vulsterna. Även om det är svårt att helt utesluta fragmenten som naturliga fenomen anser vi att sammantaget talar de ovanstående argumenten för att fragmenten medvetet placerats i graven.

Fortsatt ljusmikroskopering för att finna rester av ett annat material som kan ha utgjort föda, i första hand textil eller läder, gav heller inget resultat. En utökad undersökning med svepelektronmikroskop (SEM-EDX) utfördes av Margareta Ekroth-Edebo. Inte heller nu kunde andra strukturer upptäckas. Däremot upptäcktes att runt hyfern finns en oformlig organisk substans. Det bör i sammanhanget påpekas att denna substans fanns både på fragment som impregnerats med PEG och på det icke impregnerade fragmentet.

Figur 5 Ett försök att "pussla samman" alla fragmenten. Likheten med spillbitar kvarstår. Foto P. Ahlberg SVK.

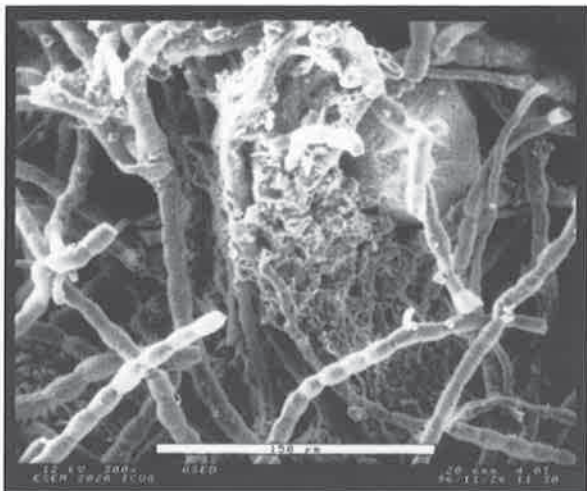
Figure 5 All the fragments of the artefact, put together in a possible combination. The impression of waste material remains. Photograph by P. Ahlberg, SVK.

Svampmaterial av denna karaktär är som arkeologiska fynd mycket sällsynta. Vi kan vara rimligt säkra på att materialet varit avsett för mänskligt bruk. En möjlighet var att det rörde sig om s.k. "Volga-svamp". Denna odlas fram genom en medveten blandning av svamp och bakterier där *Saccharomyces ludwigii* från björk eller ek eller *Schizosaccharomyces pombe* samt *Bacterium xylinum* (Svensk Uppslagsbok, 1955). Sådana odlingar anses ge en hälsosam dryck samtidigt som svampmycelet kan garvas till ett läderliknande material. Som framgår av namnet stammar troligen seden att odla Volga-svamp österifrån men den har varit vitt spridd i Finland och i Sverige, åtminstone längs ostkusten. Volga-svampen är lätt att odla genom att helt enkelt föra över en bit av svampen till en svag telösning med tillsats av socker och låta den stå i rumstemperatur. Med hjälp av en konservatorstuderande med finskt påbrå har vi fått en "Volga-svamp kultur" som nu

växer på SVK. Den mikroskopiska bilden av "Väro-svampen" stämmer dock inte med jästsvamp eftersom vi i denna inte alls kunnat påvisa några jästceller, detta medan andra cellstrukturer, som å andra sidan normalt inte brukar förekomma hos jäst, har påträffats hos Väro-svampen.

Svampar

Det finns mer än 60 000 identifierade arter av svampar. Identifikationen bygger såväl på makroskopisk som mikroskopisk karaktär. Genom odlings- och korsningsförsök kan man öka kunskapen om de genetiska förhållandena hos svampar. Något lättare är det om man kan odla den. Upprepade försök att odla Väro-svampen på olika tillväxtfrämjande substrat har utförts, men hitintills har detta varit helt utan framgång. Materialet får därför betraktas som dött. Försök att med modern PCR-teknik

Figur 6 Hyfer av Fungi Imperfecti och en okänd organisk substans i centrum av bilden. Observera sandkornet i övre högra hörnet. Foto M. Ekroth-Edebo.

Figure 6 The hyphae of fungi imperfecti with an adhering organic substance. Note the grain of sand in the upper, right-hand corner. SEM X300. Photograph by M. Ekroth-Edebo.

(polymerase chain reaction) enzymatiskt göra fler kopior av eventuellt förekommande DNA i materialet har utförts av dr Ann Sofi Holm vid Avdelningen för Klinisk Bakteriologi vid Göteborgs universitet. Men inte heller detta har lyckats. Materialet har även sänts till Commonwealth Mycological Institute i Kew Gardens, London för vidare analys. I syfte att söka en artbestämning är vi fortfarande hänvisade till att försöka samla in karaktäristika från våra mikroskopiska undersökningar. Vår ambition är då att artbestämma svampen.

Morfologisk beskrivning av "Värö-svampen"

Det finns hyfer som är gracila och jämntjocka med i mikroskopet parallella konturer och med en diameter på 4–5 μm vilket är bland de klenare dimensionerna hos svampar. Septa (tvärväggar) förekommer i hyferna vilket talar för att det kan röra sig om en ascomycet (sporsäck-svamp) eller möjligen en basidiomycet (basidiesvamp). Den

Figur 7 Spolformad makrokonidium. X1000 – fas-kontrast. Foto M. Ekroth-Edebo.

Figure 7 Hypha with microconidia at the top. X1000 phase contrast. Photograph by M. Ekroth-Edebo.

förstnämnda gruppen omfattar numera även flertalet av tidigare påträffade Fungi Imperfecti. Vissa hyfer har ett annat utseende med 10–14 μm breda band av mer framträdande, vid septa insvängda celler med tydliga, tjocka cellväggar.

I ändan av några hyfer finns spolformade, 20–30 μm långa, flercelliga makrokonidier liknande dem som man ser hos *Microsporum*. *Microsporum* är en dermatofyt (hudsvamp) som karakteriseras av att den spjälkar keratin i hudens hornlager samt i hår. Den kan därigenom orsaka infektioner i hud och hår hos både människa och många djur. Det finns också dermatofyter/keratinfyter i jorden (geofila) som medverkar vid nedbrytningen av döda djur.

Ut från vissa hyfer uppträder runda 4–5 µm stora celler liknande mikrokonidier vilka också uppträder t.ex. hos *Microsporium*. En typ av korta hyfer tycks avslutas med en liten uppsvällning varifrån mindre, mikrokonidiumliknande celler knoppats ut. Exakt denna struktur finns inte redovisad hos de vanligaste *Microsporium*-arterna, men å andra sidan finns stora morfologiska variationer av mikrokonidie-bildning inom släktet.

Sammantaget leder den mikroskopiska bilden av "Värö-svampen" tankarna till dermatofyter av släktet *Microsporium*. Är denna hypotes riktig kanske man även vågar spekulera om att framställningen skett utifrån hud eller hår, i första hand från däggdjur. Sannolikt är det inte så att föremålet från början bestod av hud, läder eller hår som efter hand i jorden konsumerats av svamp. Man skulle då rimligen förvänta sig att svampmaterialet i sin tur i sinom tid konsumerats av andra organismer i naturens kretslopp. Vår hypotes är därför att svampmaterialet är framställt med en uråldrig teknik, sedan länge bortglömd, vilken inkluderat en garvningsprocess som gjort att de karakteristiska och tydligt framträdande svampformerna kan betraktas än i dag.

Sammanfattningsvis är det så att arbetet med art-identifiering ännu pågår. Det är däremot svårt att säga

Figur 8 Kraftiga hyfer med huvudsakligen runda celler med mikrokonidier och till höger ett exemplet på tunna hyfer. Foto M. Ekroth-Edebo.

Figure 8 Hyphae with enlarged ovoid cells and to the right a thin hypha. Photograph by M. Ekroth-Edebo.

Figur 9 Kort hyf med mikrokonidiumliknande celler. X1000-faskontrast. Foto M. Ekroth-Edebo.

Figure 9 Hypha with microconidia at the top. X1000 phase contrast. Photograph by M.

hur långt det går att komma med denna identifiering. Materialets nedbrytning kan ha fortgått i tretusen år. Vi kan dock vara säkra på att detta material medvetet deponerats i graven. Det är säkerligen inte heller ett enda och helt föremål som deponerats utan snarare rör det sig om delar, kanske spillbitar från annan produktion. Även om vi idag inte kan ange art eller släkte finns det tre olika alternativa förklaringar avseende materialet:

- Det kan vara spillbitar av exempelvis ull eller skinn som brutits ner av och ersatts av svampmaterial. Förklaringen kan inte helt uteslutas, även om den förefaller mindre trolig pga. nedbrytningsfaktorer.
- Det kan vara ett av naturen helt skapat material som insamlats och nyttjats av människan.
- Det kan vara ett material som både medvetet odlats, bearbetats och nyttjats av människan.

Vad vi däremot kan vara helt säkra på är att detta material brukats i samband med begravningen. Det har deponerats på platsen för likbålet efter det att detta avvalnat och alla brända ben insamlats för att deponeras i en benbehållare av keramik. Fyndet av detta märkliga material visar återigen på begravningstraditionernas komplexitet i sydsandinavisk bronsålder.

Oidentifierade materialkategorier

Oavsett analysresultaten avseende svampen visar fyndet på några saker som är intressanta ur generell synvinkel för vår arkeologiska undersökningsstrategi. Vi ser vad vi i första hand redan känner till. Vi bedömer och registrerar med våra ögon och bekräftar vad vi lärt oss känna igen. Undersökningen av svampfragmenten visar att vare sig ögats bedömning eller vårt första intryck av materialet "överensstämmer" med verkligheten. "Värö-svampen" ger oss också viss anledning att rannsaka fyndregistreringsprocessen. Ett fynd som en gång registrerats såsom tillverkat av ett specifikt material kommer med största sannolikhet att förbli tillverkat av detta material oavsett om det är så eller ej (den läsare som har goda ögon kan bl.a. lägga märke till att på figur 1 står det fortfarande läder invid fyndangivelsen (F24). Byt genast ut detta mot Svamp!). Det betyder att för arkeologisk forskning är det ibland nödvändigt med en selektiv materialanalys före slutregistrering. Tanken att det i museernas magasin kan finnas fynd registrerade som läder eller filtad ull, men som faktiskt består av ett helt annat material är inte orimlig.

En annan synpunkt som är viktig är att vårt sätt att dokumentera och registrera inte alltid rymmer möjligheten för att kartlägga tidigare helt oidentifierade material- och föremålskategorier. Att vi idag, med utvecklad naturvetenskaplig metodik, i högre grad kan göra detta, innebär också att vi kan fördjupa vår kunskap genom analysen av material som i den kulturella kontexten har ett direkt samband med det övriga fyndmaterialet.

Svampsymbolik

Hur väl känner vi egentligen svamparnas betydelse i det förhistoriska samhället? Trots människans genom tiderna mycket varierande förhållande till svamp som mat, vet vi ändå att de nyttjats som både livsmedel och medicin. I "Ismannens" utrustning ingick två exemplar av björkticka. Man har tolkat dessa som hans "reseapotek", detta pga. björktickans innehåll av bakteriedödande ämnen (Spindler 1996:145ff.). Hallucinogena droger kan framställas av röd flugsvamp och det är välkänt att både nordeuropeiska och

sibiriska folk använt sig av den. Röda flugsvamp var ett medel för schamanen att försätta sig i trans i den goldiska kulturen. Användning av fnöschticka som fnöske för att fånga upp gnistor vid eldslagning är väl känt, mindre känt är kanske att materialet i mellaneuropa använts till framställning av kläder, mössor och dylikt (Ryman & Holm-åsen 1992:178).

I världens kulturer finns också en rik symbolik kring svampar. Svampar har betraktats som fruktbars- och styrkesymboler, detta pga. av dessas snabba tillväxt. Både hos Aztekerna och de gamla egyptierna förekommer att svampar finns avbildade som gudars attribut. Svampar förekommer hos oss också i relation till övernaturliga föreställningar, såsom exempelvis när svampar bildar s.k. häxringar.

Handlingens kontext

Även om vi ännu inte kan artidentifiera detta märkliga material, så har vi ändå möjlighet att identifiera dess plats, och därmed också roll i begravningsritualens komplexa handlingar. Vi kan på så vis förstå att detta "föremål" har varit av mycket stor vikt vid begravningen. Har "föremålet" varit viktigt vid begravningen kan vi också vara rimligt säkra på att det funnits klara föreställningar både om dess funktion i begravningens ritual, detta vare sig "föremålet" bör definieras som en individuell gravgåva eller som ett traditionsbundet inslag i den kollektiva ritualen för dessa människor.

Utan tvekan är svampfyndet gjort i sitt ursprungliga läge, dvs. där det deponerades i samband med den äldsta begravningen i monumentet för knappt tre tusen år sedan. Ytan där svampen låg var helt täckt av rösets mycket tjocka och massiva stenpackning. Inte heller fanns några tecken på sekundära nedgrävningar eller andra störningar i denna del av kärnröset, och det kan alltså inte vara frågan om någon sekundär eller sentida deposition i monumentet. I direkt anslutning till svampen fanns också ett fåtal mycket fragmenterade brända ben samt tre keramikskärvor. Skärvorna är alltför anonyma för att vare sig bestämma kärlets form eller ålder. Mycket fragmenterade brända ben återfanns spridda inom hela det sotiga lager som återfanns

under högen, och detta har tolkats på så sätt att dessa utgör restmaterial från likbålet; dvs. de ytterligt små och ändå fåtaliga fragmenten kom aldrig att insamlas ur bällagret för att deponeras i urnan. Över hela ytan återfanns också ställvis små keramikfragment, och detta innebär sannolikt att kärlet medvetet destruerats och att skärvorna kastats ut över sotlagret. Notabelt är att vare sig svampen eller de små keramikskärvorna uppvisade några tecken på eldpåverkan. Vi kan vara säkra på att svampen deponerades på bällagret efter det att detta avsvalnats och också efter att de brända benen plockats ur bällagret, men innan någon täckande stenpackning läggs ut. Svampen deponerades rimligen i ett skede av ritualen då även keramik medvetet krossats och spridits över lagret. Denna keramik påträffades också i direkt anslutning till den rombiska hällen på vilken benbehållaren placerades. Rimligen kan vi därför påstå att den märkliga svampen draperats ut över det avsvalnade bålet i samband med att gravurnan placerats på hällen och gravgåvor deponerats, alltså i ett intensivt och laddat skede av begravningen. Den samtidiga och medvetna destruktions av keramiken låter oss genom analogier med begravningar i traditionella samhällen förstå att svampen sannolikt deponerats under en liminal sorgfas i ritualen (Turner 1977, 1982, Rappaport 1977).

Utan att göra några direkta och exemplifierande jämförelser med religiösa traditioner i dagens värld, kan man

ändå konstatera att *vi* ofta använder oss av föremål i ritualer som vi inte vet vad de egentligen *är* i ordets hela bemärkelse. Vem vet vad våra symboler består av i innehållslig mening? Vilka komponenter ingår i en mid-sommarstång, i oblaterna och nattvardsvinet eller i den färg som används för att fylla i gravstenarna. Vad innehåller dessa föremål för kemiska föreningar, vad är de? Lika lite är vi säkra på vad dessa föremål i innehållslig mening *är* i strikt religiös och numinös mening. Gemene man kan i allmänhet inte återge symbolikens religiösa ursprungsinnehåll. Men vi kan däremot helt gripas av och förnimma, förstå symbolikens sociala meningsinnehåll genom att värdera dess position i den viktiga ritualen. Föremålets huvudsakliga funktion inryms också i detta synliggörande av ett socialt meningsinnehåll.

Ännu vet alltså ingen vad den märkliga "svampen" *är*, och åtminstone känner inte *vi* till några liknande fynd som beskrivits. Vi är alltså mycket långt ifrån att kunna teckna ett mönster i människors förhållande till dessa "föremål". Men vad vi däremot förstår är att svampen exponerats mitt i den ur många synvinklar så viktiga och traditionstyngda begravningsritualen och att föremålet i sig därför hade en viktig social funktion i relation till både den döde och de efterlevande.

Referenser

- Artelius, T. 1999a. Från sorg till saga – Människors handlingar vid en halländsk gravhög. *Spiralens öga* – 20 artiklar kring aktuell bronsåldersforskning. *Riksantikvarieämbetets Byrån för arkeologiska Undersökningar Skrifter No 25*. Red. M. Olausson. Örebro.
- Artelius, T. 1999b. A Bronze Age Perception of Identity. *Lund Archaeological Review 1998*. Arkeologiska Institutionen Lunds universitet. Lund.
- Brereton, J. 1987. Sacred Space. *The Encyclopedia of Religion*, Vol 12. Red. M. Eliade. New York.
- Lundborg, L. 1972. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland. Höks, Tönnersjö och Halmstads härad under åren 1854–1970*. Hallands Museum 2. Halmstad.
- Lundborg, L. 1974. Lugnarohögen. *Svenska Fornminnesplatser* 5. Stockholm.
- Rappaport, R. 1967. *Pigs for the ancestors*. New Haven.
- Ryman, S & Holmäsén, I. 1992. *Svampar, en fälthandbok*. 3:e upplagan. Stockholm.
- Spindler, K. 1996. *Mannen i isen*. Stockholm.
- Svensk Uppslagsbok 1955. 2a upplagan. Malmö. Förlags-
huset Norden.
- Turner, V. 1977. Transformation, hierarchy, and transcendence: a reformulation of van Gennep's model of the structure of rites de passage. I: *Secular Ritual*. Red. S. F. Moore & B. G. Myerhoff. Amsterdam.
- Turner, V. 1982. *From Ritual to Theatre. The Human Seriousness of Play*. Performance Studies Series. New York.
- Ängeby, G. & Artelius, T. 1999. Bronsåldersbegravningar – Om gravarna vid Stum och "Kungahögen" i Värö. *Arkeologiska Resultat UV Väst Rapport 1998:15*. Riksantikvarieämbetet. Kungsbacka.